

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Crkveno-pravne bilješke.

Priopćio: Dr I. A. Ruspini.

Nedavno proglašena su za našu državu 3 školska zakona: a) »Zakon o narodnim školama«,¹ b) »Zakon o srednjim školama«,² c) »Zakon o učiteljskim školama«.³

U vezi s ovim zakonima izdana su i proglašena 2 školska Pravilnika:⁴ a) »Pravilnik o verskoj nastavi i privatnim školama po Zakonu o narodnim školama«; b) »Pravilnik o verskoj nastavi po Zakonu o srednjim školama i Zakonu o učiteljskim školama«.

Nazočni prikaz o tim Zakonima i Pravilnicima ograničen je na stvari, koje se tiču vjere i Crkve.

A) Opći Dio. I. **Postanak školskih zakona.** Školski su zakoni tako izdani i proglašeni, da nije prije tražen ni polučen sporazum sa nadležnom katoličkom crkvenom vlašću obzirom na predmete, koji su u njima uredeni, a tiču se vjere i Crkve.

Katolički Episkopat molio je mnogo puta državne vlasti da mu dostave nacrt školskih zakona, kako bi mogao da se o njemu očituje i svoje opaske i prigovore iznese. Unatoč opetovanih molba i opetovanih povoljnih obećanja nijesu katoličkom Episkopatu dostavljeni bili nacrti školskih zakona.

Što je katolički Episkopat ipak saznao za nacрте i tako mogao da se o njima očituje, zbilо se je to mimo i protiv volje državne vlasti. Opaske i prigovori Episkopata na nacрте ostali su neuvaženi, izuzevši onaj o privatnim školama, koji je djelomično bio uvažен.⁵

II. **Postanak i značaj Pravilnika.** Predobro je poznato koliko je uzbunu izazvalo proglašenje novih školskih zakona u katoličkoj javnosti »intra et extra muros«. Katolički Episkopat poduzeo je odmah korake kod državnih vlasti, napose i kod

¹ »Službene Novine« od 9. decembra 1929. br. 289—CIX.

² »Službene Novine« od 17. septembra 1929. br. 217—LXXXVII.

³ »Službene Novine« od 2. oktobra 1929. br. 230—XCIV.

⁴ »Službene Novine« od 15. januara 1930. br. 10—III.

⁵ Vd. niže pod B. XIV.

samog Zakonodavca, da bi se izvršile mnoge izmjene i nadopune u školskim zakonima.⁶

Posljedica bila je, da su izdana nazočna dva Pravilnika. Kako se već iz samih njihovih natpisa razabire (»Pravilnik o izvršenju odredaba o verskoj nastavi i privatnim školama po Zakonu o narodnim školama« — »Pravilnik o izvršenju odredaba o verskoj nastavi po Zakonu o srednjim školama i Zakon o učiteljskim školama«) nijesu to Pravilnici za izvršenje svih odredaba školskih zakona, već jedino za izvršenje onih njihovih odredaba, koje se tiče vjerske nastave i privatnih škola. Ta okolnost jasno upućuje na povod i cilj, poradi kojega su Pravilnici izdani bili.

Pravilnici su izdani i proglašeni, a da katoličkom Episkopatu nije bila dana prilika, da se ranije o njima izjavi.

Nepobitna je činjenica, da se mnoge odredbe Pravilnika kose sa odredbama školskih zakona.⁷ Pri takovom stanju stvari, za koje je dašto i državna vlast znala, morala se je ona poskrbiti, da odnosne odredbe Pravilnika dobiju zakonsku moć, ako je iskreno i ozbiljno htjela, da imaju pravnu vrijednost. Pored toga priznala je državna vlast katoličkom Episkopatu, da imade dosta toga u školskim zakonima, što bi trebalo izmijeniti, pak je istomu i obećala, da će se to umah — u Pravilnicima — učiniti. Konačno je državna vlast katoličkom Episkopatu službeno izjavila da je volja samoga Zakonodavca, da se odredbe Pravilnika obdržavaju kao zakon.

Iz svega ovoga moralo se je opravdano zaključiti, da se tu ne radi o suštim Pravilnicima, već da nazočni Pravilnici, koliko se odvajaju od školskih zakona, imaju zakonsku moć, pak da su oni u tim granicama, i ako po formi Pravilnici, u stvari novi zakoni, kojim se raniji školski zakoni nadopunjuju i mijenjaju, te ovi — koliko se sa Pravilnicima kose — van snage stavljaju i ukidaju.

Lako je zato zamisliti kako je katolički Episkopat iznenaden bio, kada mu je nedugo iza objelodanjenja Pravilnika ministar pravde izjavio: da su školski Pravilnici izdani strogo u okviru školskih zakona i nikako »contra« ni »praeter legem«.

Ovom je izjavom državna vlast zauzela stanovište: da Pravilnicima ne pripada zakonska moć i da su stoga one njihove odredbe, koje se kose sa školskim Zakonima — ako takovih odredaba u njima ima — bez svake pravne vrijednosti.

A da Pravilnici zaista sadrže mnoge odredbe, koje se kose sa školskim Zakonima, utvrđujemo potpuno u II. dijelu [B) Posebni dio] našeg prikaza. Razumijeva se po sebi, da se tu pri tumačenju

⁶ Takove su izmjene i nadopune ranijih zakona danas kod nas vrlo česte.

⁷ Vd. niže pod B.

Zakona i Pravilnika ne služimo Prokrustovom metodom. Ovom i jedino ovom metodom — rado to priznajemo — mogu se odnosne odredbe Pravilnika spraviti u okvir školskih Zakona.

B) Posebni dio. I. Zadatak škola. 1. Gdje novi školski zakoni programatički određuju zadatak škola, ne navode nikako vjersko uzgajanje mladeži.⁸ Vjere se tu dotiču samo u toliko, što izriču, da se uzgajanje školske mladeži izvršuje u duhu »vjerske trpeljivosti«.⁹

Što se tiče moralnog uzgajanja mladeži, naglašuju naši školski zakoni, da je ono zadatak škola. No kako su po našim školskim zakonima škole redovno državne ustanove, gdje se mladež raznih vjeroispovijesti skupno uzgaja po učiteljima raznih vjeroispovijesti, naprosto je nemoguće, da uzgajanje mladeži na tim školama, pa i moralno, prožeto bude bilo kojom vjerom.

⁸ § 1. Zak. o nar. školama: »Narodne su državne ustanove, čiji je zadatak: da, nastavom i vaspitanjem u duhu državnog i narodnog jedinstva i verske trpeljivosti, spremaju učenike za moralne, odane i aktivne članove državne, narodne i društvene zajednice...« — § 1. Zak. o srednjim školama: »Zadatak je srednje škole da skladno razvije sposobnost učenika, da dà više opšte i nacionalno obrazovanje, da vaspita moral i karakter, stvori disciplinu rada i svest o zadacima života i o socijalnim i građanskim dužnostima, da učenike osposobi za lakše i uspješnije napredovanje na visokim školama i univerzitetima«. — § 1. Zak. o učiteljskim školama: »Učiteljske škole služe za stručno obrazovanje učitelja narodnih škola. — Svoj zadatak one postižu: 1. dajući pripravnicima temeljnu opću i stručnu (pedagošku) spremu; 2. obrazujući ih u duhu državnog i narodnog jedinstva i verske trpeljivosti; 3. vežbajući ih i navikavajući ih još u školi za nacionalnu prosvetnu i kulturnu misiju u narodu, a naročito na selu«.

⁹ Ovaj je izraz katolicima zazoran, jer po stalnoj strukovnoj terminologiji označuje dogmatičku ili vjersku toleranciju (tolerantia dogmatica seu religiosa), prema kojoj su sve vjere jednako istinite i jednako dobre. Takova je tolerancija (trpeljivost) po katoličkoj nauci najteža vjerska zabluda a moraju da ju i sve druge vjere zabace u interesu vlastitog opstanka; protivni se ona i samom zdravom razumu. Trebalo je stoga umjesto izraza »verska trpeljivost« staviti izraz »građanska trpeljivost«. Ova (tolerantia civilis) susreće pripadnike druge vjere sa poštovanjem i ljubavlju u građanskom životu. — Tko i malo pozna naše prilike, uvida lako kolika je kod nas opasnost, da se »vjerska trpeljivost« krivo shvati i tako shvaćena u praksi provodi. To vrijedi napose za učitelje, koji se uzgajaju u državnim učiteljskim školama a imaju da u državnim narodnim školama uzgajaju mladež, pa i katoličku. Nije nimalo isprazna bojazan, da će se naći i učitelja i školskih nadzornika i t. d., koje će u vjerskim razlikama gledati smetnje državnom i narodnom jedinstvu te prema tomu svoj rad udešavati.

Prema tomu je redovan tip naših škola lajički, neutralan ili mješovit.

Okolnost, što je vjeronaučna nastava u školama obavezna, i što se ona zasebno daje po učiteljima vjeroispovijesti, kojoj dotična mladež pripada, ne oduzima redovnom tipu naših škola lajički, neutralni ili mješoviti značaj.

2. Stanovište katoličke Crkve naprama ovakovom tipu škola sadrži kan. 1374. Crkvenog Zakonika: »Pueri catholici scholas acatholicas, neutras, mixtas, quae nempe etiam acatholicis pateant, ne frequentent. Solius autem Ordinarii loci est decernere, ad normam instructionum Sedis Apostolicae, in quibus rerum adjunctis et quibus adhibitis cautelis ut periculum perversionis vitetur, tolerari possit ut ea scholae celebrentur«.

Jednako se izražava sv. Otač u preznamenitoj enciklici: »O kršćanskom uzgoju mladeži«, gdje veli:¹⁰ »Neque illa tolerari potest schola (praesertim si ea »unica« sit ad eamque omnes pueri accedere teneantur), in qua, etsi sacrae praecepta doctrinae separatim catholicis traduntur, tamen catholici non sunt magistri, qui pueros catholicos acatholicosque communiter litteris atque artibus imbuunt. — Neque enim quia doctrina religionis in aliqua schola (plerumque nimis parce) impertitur, idcirco haec iuribus Ecclesiae ac familiae satisfacit et digna fit quae ab alumnis catholicis celebretur, nam ut hoc quaevis schola revera praestet, omnino oportet ut tota institutio ac doctrina, scholae ordinatio tota, nempe magistri, studiorum ratio, libri, ad quamvis disciplinam quod pertinet, christiano spiritu, sub ductu maternaque Ecclesiae vigilantia, sic imbuti sint ac poleant, ut Religio ipsa totius instituendi rationis cum fundamentum fastigium constituat: neque hoc solum in scholis in quibus doctrinae elementa, sed etiam in iis ubi altiores disciplinae traduntur.«

Dojako su naši školski zakoni vjersko-moralno uzgajanje mladeži smatrali poglavitim zadatkom škola. Pri tomu su vjerski organi i vjerske vlasti na osnovu zakona vršili odlučan utjecaj. Vjeronauku predavili su svećenici; vjeroučitelji bili su članovi nastavničkog zbora; u školskim odborima bilo je vjerskih prestavnika; nastavni plan i program za vjeronauku sačinjavao se u sporazumu sa vjerskom vlašću; vjeronaučne udžbenike izdavala je vjerska vlast; ostali udžbenici udešavani su tako, da ne diraju u vjerske osjećaje; učenici bili su obvezani da vrše vjerske dužnosti i da prisustvuju vjerskim svečanostima prema propisima, koji su se izdavali u sporazumu sa vjerskom vlašću; učenicima je bilo dopušteno, da budu članovi vjerskih udruženja, napose i čisto učeničkih vjerskih udruženja; kod postavljanja učitelja i upravitelja škola uzimao se obzir

¹⁰ Litterae Encyclicae Pii PP. XI. »Divini illius Magistri« dd. 31. Decembris 1929. u AAS, XXII. 77.

na vjeru učenika; vjerske vlasti vršile su slobodno nadzor nad čitavim vjerskim i moralnim uzgojem mladeži. Pored toga vladao je u čitavom upravljanju školama vjeri i Crkvi sion duh.

U takovim prilikama mogli su Ordinariji — prema drugoj rečenici gore cit. kan. 1374. Crkv. Zakonika — da se ne protive po-
laženju državnih škola sa strane katoličke mladeži.

II. **Obvezanost vjerske nastave.** 1. Po § 43. alin. 1. Zakona o narodnim školama¹¹ obavezna je u tim školama vjerska nastava za sve priznate vjeroispovijesti.

U Zakonu o srednjim školama nema odredaba o ovoj stvari. no kako § 74. alin. 2. toga Zakona¹² poznaje vjeroučitelje; to će valjda u smislu Zakona vjerska nastava u srednjim školama biti obavezna.

U Zakonu o učiteljskim školama nema ni slova ni o vjero-
učiteljima ni uopće o vjerskoj nastavi.

2. Iz § 3.¹³ i alin. 3. § 4.¹⁴ Pravilnika za srednje i učiteljske škole može se zaključiti, da je vjerska nastava kako u srednjim tako i u učiteljskim školama — u smislu Pravilnika — obavezna.

Kako Pravilnici nemaju zakonske moći, manjka svako zakonsko jamstvo njihovim odredbama o obaveznosti vjerske nastave. u koliko školski zakoni ne predviđaju obavezu vjersku nastavu.

3. Stanovište katoličke Crkve u nazočnoj stvari sadrži kan. 1373. Crkvenog Zakonika: »§ 1. In qualibet elementaria schola pueris pro eorum aetate tradenda est institutio religiosa. § 2. Juventus, quae medias vel superiores scholas frequentat, pleniore religionis doctrina excolatur, et locorum Ordinarii curent ut id fiat per sacerdotas zelo et doctrina praestantes.«

III. **Vrsti vjeroučitelja.** 1. Zakon o narodnim školama u § 43.¹⁵ poznaje 3 vrste vjeroučitelja u narodnim školama: a) svje-

¹¹ »Vjerska nastava je obavezna za sve priznate veroispovesti.«

¹² »Za suplenta veronauke može biti postavljen kandidat koji je položio ispit zrelosti u srednjoj školi ili bogosloviji i diplomski ispit na bogoslovskom fakultetu naših univerziteta, a podnese odobrenje nadležne crkvene vlasti da može predavati veronauku u srednjim školama.«

¹³ »Suplenti veronauke polagaće profesorski stručni ispit za srednje škole (§ 73. Zakona o srednjim školama) po odredbama koje će propisati Ministar prosvete u sporazumu sa nadležnom verskom vlašću.«

¹⁴ »Nastavnici veronauke premeštaće se i otpuštati u sporazumu sa nadležnom verskom vlašću.«

¹⁵ »Vjerska nastava je obavezna za sve priznate veroispovesti. Veronauku predaju sveštenici ili učitelji dotične konfesije prema želji roditelja. Sveštenik-veroučitelj mora biti državljanin Kraljevine Jugoslavije. Gde se roditelji odluče da veronauku predaje učitelj, ali nema veroučitelja iste veroispovesti koje su i učenici, veronauku će predavati sveštenik a gde nema ni jednih ni drugih, veronauku će predavati druga podobna lica. — Veroučitelje - sveštenike postavlja Ministar prosvete iz reda kandidata

tovne učitelje dotične škole, b) vjeroučitelje-svećenike, c) lica, koja nijesu ni učitelji ni svećenici. Roditelji odlučuju, da li će djeci vjeronauku predavati (svjetovni) učitelj dotične škole ili svećenik. Gdje se roditelji odluču za (svjetovnog) učitelja, a nema na školi učitelja dotične vjere, predavati će vjeronauk svećenik, a ako ni takvog nema, drugo podobno lice. Učitelji, koji predavaju vjeronauk, jesu činovnici, i nje plaća država. Vjeroučitelji-svećenici nijesu činovnici, i njima određuju i plaćaju nagradu mjesne vjerske općine ili samo roditelji; isto vrijedi za lica, koja u pomanjkanju učitelja i svećenika predaju vjeronauku.

Kako po § 43. Zakona o narodnim školama vjeroučitelji-svećenici nemaju činovničkog svojstva, potrebno je bilo odrediti, što će biti s onima vjeroučiteljima-svećenicima, koji su ranije postavljeni u svojstvu činovnika. Obzirom na ovo određuje § 168. Zakona o narodnim školama,¹⁶ da će Ministar prosvjete stalno namještene rasporediti na službu tamo, gdje su u smislu §43. najpotrebniji i oni da zadržavaju pravo, koje im po zakonu pripada; ostali biti će umirovljeni odnosno otpušteni iz službe, već prema tomu, da li jesu ili nijesu stekli pravo na mirovinu.

Po § 74. alin. 2. Zakona o srednjim školama¹⁷ predaju vjeronauku u tim školama vjeroučitelji-svećenici i oni su učitelji tih škola i činovnici.

U Zakonu o učiteljskim školama nema ni slova ni o vjeroučiteljima ni uopće o vjeronauku.

2. Po § 4.¹⁸ i § 10.¹⁹ Pravilnika za narodne škole mogu se i nadalje vjeroučitelji-svećenici postavljati u svojstvu činovnika i nje

predloženih od nadležne vlasti dotične konfesije a nagradu im određuju i plaćaju mesne verske opštine ili samo roditelji. Isto ovo važi i za druga lica koja u nedostatku sveštenika i učitelja predaju veronauku. «— NB. Nazočne odredbe o plaćanju vjeroučitelja odnose se samo na državne narodne škole.

¹⁶ »Ministar Prosvjete će zatečene stalno postavljene veroučitelje (katihete) rasporediti na službu tamo gde su u smislu § 43. najpotrebniji, a oni zadržavaju pravo, koje im po zakonu pripada. Veroučitelji koji nisu stekli pravo na penziju po Zakonu o činovnicima i ostalim službenicima građanskog reda od 31. jula 1923. godine biti će otpušteni iz službe.«

¹⁷ »Za suplenta veronauke može biti postavljen kandidat koji je položio ispit zrelosti u srednjoj školi ili bogosloviji i diplomatski ispit na bogoslovskom fakultetu naših univerziteta, a podnese odobrenje nadležne crkvene vlasti da može predavati veronauku u srednjim školama.« — Vd. također § 122. istoga zakona: » Sveštenicima koje bilo priznate veroispovesti kad stupe u nastavničku službu priznaju se parohijske godine samo za stepen osnovne plate i penzije.«

¹⁸ »Veroučitelji, koji imaju činovničko svojstvo primaју platu od države. Ostalim veroučiteljima može dotična opština odobriti primerenu

plaća država; ostalim vjeroučiteljima može upravna općina dopitati primjerenu nagradu.

Po § 1. Pravilnika za narodne škole²⁰ imaju roditelji odnosno staratelji svoju želju, da li će njihovoj djeci vjeronauku predavati svećenik ili učitelj dotične konfesije, izjaviti prigodom upisa u prvi razred narodne škole i ta izjava važi za čitavo vrijeme osamgodišnjeg školovanja i ne može se mijenjati. — Kako je u jednu ruku vjeronauka u narodnim školama obavezna, a u drugu učitelj na predavanje vjeronauke ovlašten samo po dopuštenju nadležne crkvene vlasti, ostaje — u smislu Pravilnika — želja roditelja, da vjeronauku predaje učitelj, bez pravnog domašaja, ako nadležna crkvena vlast učitelju uskrati potrebno dopuštenje, i djeca će u takovom slučaju morati da slušaju predavanje svećenika, koji je za to dopuštenje dobio od crkvene vlasti.

Iz § 3.²¹ Pravilnika za srednje i učiteljske škole razabire se, da se i na tim školama postavljaju vjeroučitelji-svećenici u činovničkom svojstvu. — To vrijedi dašto samo za državne i samoupravne škole.

Kako pravilnici nemaju zakonske moći, ne pripada nikakova vrijednost § 4. i 10. Pravilnika za narodne škole, u koliko predviđaju postavljanje vjeroučitelja-svećenika u činovničkom svojstvu, jer se kose sa § 43. Zakona o narodnim školama,²² po kojemu vjeroučitelji-svećenici nijesu činovnici.

Jednako je i za § 4. Pravilnika za narodne škole, u koliko predviđa fakultativno plaćanje vjeroučitelja, koji nijesu činovnici, sa strane mjesnih upravnih općina, jer se kosi sa § 43. Zakona o narodnim školama, koji za ta lica predviđa obavezno plaćanje sa strane mjesnih vjerskih općina ili samo roditelja.

Isto važi i za § 1. Pravilnika za narodne škole, u koliko po njemu želja roditelja, da djeci predaje vjeronauku učitelj, ostaje bez pravnog domašaja, ako nadležna crkvena vlast učitelju uskrati odo-

---

nagradu.« NB. Nazočna odredba odnosi se samo na državne narodne škole.

²⁰ »Za stalnog učitelja vere utvrđuje se privremeni učitelj vere, koji je položio posebni veroučiteljski državni ispit.«

²⁰ »Roditelji ili zakoniti staratelji dece svoju želju da li će njihovoj deci predavati veronauku sveštenik ili učitelj dotične konfesije (§ 43. Zak. o narodnim školama) izjavljuju prilikom upisa u prvi razred narodne škole. — Ova njihova izjava važi za celo vreme osmogodišnjeg školovanja njihove dece u narodnim školama i ne može se ni u kome slučaju menjati. — Ovu će izjavu upravitelj škole čuvati u školskoj upravi.«

²¹ »Suplenti veronauke polagaće profesorski stručni ispit za srednje škole (§ 73. Zakona o srednjim školama) po odredbama koje će propisati Ministar prosvete u sporazumu s nadležnom verskom vlašću.«

²² Cit. u op. 15.

brenje, jer se kosi sa § 43. Zakona o narodnim školama, po kojemu takova želja roditelja ostaje bez pravnog domašaja samo onda kada nema učitelja dotične konfesije.

Što se pako tiče § 3. i § 4. Pravilnika za srednje i učiteljske škole, to njegovim odredbama, u koliko se odnose na učiteljske škole, manjka zakonsko jamstvo, jer Zakon o učiteljskim školama o tom predmetu ništa ne sadrži.

3. Stanovište je katoličke Crkve u nazočnoj stvari, da vjeronauku u školama predaju svećenici, a samo u pomanjkanju ovih druga lica uz naročitu dozvolu crkvene vlasti.

U narodnim školama vrše tu službu vjeroučitelji-dušobrižnici, u koliko prilike ne traže naročitog vjeroučitelja (kateheta).

U srednjim i višim školama povjerava se predavanje vjeronauke redovno naročitom vjeroučitelju (katiheta).

Prema tomu je po katoličkom crkvenom pravu nedopustivo, da bi roditelji odlučivali, da li će njihovoj djeci vjeronauku predavati svećenik ili učitelj. Tako je u ostalom i po pravu pravoslavne Crkve. U Srbiji i Crnoj Gori bilo je možda ranije razloga, a ima možda i sada, da pravoslavnoj djeci u narodnim školama vjeronauku predaju učitelji umjesto svećenika, ali ni tamo nije (do sada) o tom odlučivala želja roditelja. U svim drugim krajevima naše države predaju od vjeka vjeronauku vjerski organi, kako to i odgovara samoj prirodi stvari. Koliko Pravilnik za narodne škole (§ 1.) određuje da roditelji svoju odluku (da djeci vjeronauku predaje učitelj) imaju očitovati pri upisu u prvi razred narodne škole i da ovo očitovanje važi za čitavo vrijeme školovanja u narodnoj školi, to se ovakvom odredbom — naprama školskom zakonu — stvar još pogoršava.

Ne upuštamo se ovdje u nezgodne posljedice, koje su skopčane sa dualizmom u vjerskoj nastavi.

IV. Crkvena misija. 1. Po § 43. alin. 3. Zakona o narodnim školama²³ potrebna je crkvena misija (dopuštenje, odobrenje, dozvola) za predavanje vjeronauke u narodnim školama samo vjeroučiteljima svećenicima i drugim licima, koja u nedostatku svećenika i učitelja predaju vjeronauku. Učiteljima (svjetovnjacima) dakle nije po zakonu potrebna crkvena misija za predavanje vjeronauke u narodnim školama. — O oduzimanju dane misije nema u Zakonu o narodnim školama nikakvih odredaba.

Po § 74. alin. 2. Zakona o srednjim školama²⁴ potrebna je crkvena misija vjeroučiteljima tih škola. A po § 74. alin. 3. istoga Zakona²⁵ može crkvena vlast danu misiju u toku predavanja odu-

²³ Cit. u op. 15.

²⁴ Cit. u op. 17.

²⁵ »Ovako izdata odobrenja crkvene vlasti mogu povući u toku njegovog docnijeg službovanja, ako se pokaže da je radio protivno odredbama dotične crkve, a sa nastavnikom će se postupati po zakonu.«

zeti, ako se pokaže, da je vjeroučitelj radio protivno odredbama dotične crkve.

U Zakonu o učiteljskim školama nema odredaba o crkvenoj misiji, što je i posve razumljivo, jer taj Zakon uopće ne spominje ni vjeronauke ni vjeroučitelja.

2. Po § 3. Pravilnika za narodne škole²⁶ ne mogu učitelji, ma i bili osposobljeni za predavanje vjeronauke, ovu predavati bez naročite dozvole (t. j. misije) nadležne crkvene vlasti. — O oduzimanju dane dozvole (misije) ne sadrži ovaj Pravilnik nikakvih odredaba.

Po § 4. alin. 2. Pravilnika za srednje i učiteljske škole²⁷ razrešiti će Ministar prosvjete dužnosti nastavnika vjeronauke na srednjim i učiteljskim školama, ako to zatraži crkvena vlast iz razloga, što je njihovo predavanje vjeronauke u opreci sa učenjem crkve. Prema tomu potrebna im je po Pravilniku crkvena misija i crkvena vlast može ju oduzeti u rečenom slučaju.

Pravilnici ne spominju slučaj, kad se dotično lice ne vlada onako, kako dolikuje vjeroučitelju. Držimo ipak, da će Ministar prosvjete, u smislu Pravilnika, i takovo lice razriješiti dužnosti, ako to zatraži crkvena vlast, jer ova tražbina znači oduzimanje dozvole za predavanje vjeronauke, a bez te dozvole ne može, po Pravilnicima, nijedno lice da predaje vjeronauke.²⁸

Kako učiteljima narodnih škola po § 43. Zakona o narodnim školama ne treba crkvene misije za predavanje vjeronauke, a Pravilnicima manjka zakonska moć, to nema odnosna odredba § 3. Pravilnika za narodne škole nikakove pravne vrijednosti, jer se kosi za zakonom.

Što se tiče odredaba Pravilnika o potrebi crkv. misije i o oduzimanju crkv. misije vjeroučiteljima učiteljskih škola, ne daju one Crkvi zakonsko jamstvo, jer Pravilnici nemaju zakonske moći, a Zakon o učiteljskim školama o tomu ništa ne sadrži. Isto vrijedi i za druge škole, koliko u školskim zakonima o tomu nema odredaba.

3. Stanovište katoličke Crkve u nazočnoj stvari sadrži kan. 1381. § 3: »Eisdem (t. j. Ordinariis locorum) similiter jus est

²⁶ Učitelji koji su osposobljeni za predavanje vjeronauke u narodnim školama ove ne mogu predavati bez naročite dozvole nadležne crkvene vlasti.«

²⁷ »Nastavnike vjeronauke Ministar prosvjete razrešiće vjeroučiteljske dužnosti, ako to traži nadležna verska vlast iz razloga što je njihovo predavanje u opreci sa učenjem crkve.«

²⁸ Ispor. § 17. alin. 6. Zakona o srpsko-pravoslavnoj Crkvi: »Nadležna crkvena vlast može oduzeti već izdato odobrenje onim vjeroučiteljima, koji ne predaju vjeronauku onako kako propisuje pravoslavna vera ili koji inače svojim životom i radom ne odgovaraju svojoj vjeroučiteljskoj dužnosti.«

²⁹ Cit. u op. 14.

approbandi religionis magistros et libros; itemque, religionis morumque causa, exigendi ut tum magistratum libri removeantur.

V. Postavljanje, premještanje i otpuštanje vjeroučitelja. 1. Po § 43. alin. 2. Zakona o narodnim školama³⁰ postavlja vjeroučitelje-svećenike (a ti nijesu po Zakonu o narodnim školama državni činovnici) i druga lica van svećeničkih i učiteljskih krugova Ministar prosvjete iz reda kandidata predloženih od nadležne crkvene vlasti. — To vrijedi dašto samo za državne narodne škole. A što se učitelja tiče, koji predaju vjeronauku, nije po zakonu potreban prijedlog crkvene vlasti.

U stvari premještenja i otpuštanja vjeroučitelja ne predviđa Zakon o narodnim školama nikakov utjecaj crkvene vlasti.

Po § 74. alin. 2. Zakona o srednjim školama³¹ postavljaju se vjeroučitelji tih škola uz odobrenje crkvene vlasti. U stvari premještanja i otpuštanja vjeroučitelja srednjih škola ne predviđa taj zakon nikakov utjecaj crkvene vlasti.

U Zakonu o učiteljskim školama ne predviđa se nikakov utjecaj crkvene vlasti ni za postavljanje ni za premještenje ni za otpuštanje vjeroučitelja tih škola.

2. U Pravilniku za narodne škole nema odredaba o postavljanju, premještanju ili otpuštanju vjeroučitelja narodnih škola.

Po § 4. alin. 3. Pravilnika za srednje i učiteljske škole³² premješta i otpušta vjeroučitelje tih škola Ministar prosvjete u sporazumu sa crkvenom vlašću. — To vrijedi dašto samo za državne i samoupravne škole.

Kako Pravilnici nemaju zakonske snage, to nema crkvena vlast nikakovo zakonsko jamstvo za utjecaj, što joj ga Pravilnici pripisuju.

3. Postavljanje, premještanje i otpuštanje vjeroučitelja spada po samo prirodi stvari na djelokrug Crkve i ne može se izvršiti bez njezina utjecaja. To je od vjkada državna vlast kod nas i uvažavala.

Po katoličkom crkvenom pravu ovlašteni su dušobrižnici po svojoj službi, da u školama svoga područja predavaju vjeronauku, koliko taj posao za pojedine škole ne bi bio povjeren naročitom vjeroučitelju-svećeniku. Ovo je kod nas sve do najnovijih zakona uvažavala i državna vlast te nije nikada tražila da utječe na postavljanje, premještanje i otpuštanje dušobrižnika - vjeroučitelja. Sadašnji Zakon o narodnim školama u § 43. alin. 3. odre-

³⁰ Cit u op. 14.

³¹ Cit. u op. 16.

³² »Nastavnici veronauke premeštaće se i otpuštati u sporazumu sa nadležnom verskom vlašću.«

duje,³³ da vjeroučitelje-svećenike (t. j. (dušobrižnike-vjeroučitelje) postavlja (i premješta) Ministar prosvete iz reda kandidata predloženih od crkvenih vlasti. Provedba je ove odredbe praktički nemoguća, kako uvida i malo samo upućeni. Izlaz bi bio, dok se zakon ne izmijeni, da Ministar prosvjete katoličke dušobrižnike općenito odobri za predavanje vjeronauke u narodnim školama, u koliko za koju školu ne bude određen naročiti svećenik-vjeroučitelj (katheta).

Po katoličkom crkvenom pravu dobiva naročiti svećenik-vjeroučitelj (katheta) od crkvene vlasti odobrenje (missio) samo za određenu školu ili neke određene škole, a ne za čitavu biskupiju i još manje za čitavu državu. To valja imati na umu kod postavljanja i premještavanja naročitih vjeroučitelja, jer bi se inače dogodilo da im manjka odobrenje nadležne crkvene vlasti za predavanje vjeronauke.

VI. Vjeroučiteljski ispiti. 1. Po § 43. alin. 4. Zakona o narodnim školama³⁴ imaju vjeroučitelji-svećenici (a ti po Zakonu o narodnim školama nijesu činovnici) radi zadobijanja potrebne pedagoško-metodske spreme položiti naročiti vjeroučiteljski ispit.

U Zakonu o srednjim školama a tako i u Zakonu o učiteljskim školama nema naročitih odredaba o vjeroučiteljskom ispitu.

2. Po § 2. Pravilnika za narodne škole³⁵ polažu učiteljski kandidati naročiti ispit radi osposobljenja za predavanje vjeronauke u narodnim školama; program za taj ispit i sastav ispitne komisije određuje Ministar prosvjete u sporazumu sa crkvenom vlašću.

Po § 10. Pravilnika za narodne škole³⁶ utvrđuje se (unapreduje) se za stalnog učitelja vjere, u svojstvu činovnika, na narodnim školama privremeni svećenik-vjeroučitelj, koji položi posebni vjeroučiteljski državni ispit. O programu toga ispita i sastavu ispitne komisije ne donosi Pravilnik odredaba. Imati će se stoga ovdje, po našem sudu, primijeniti propisi § 3. Pravilnika za srednje i učiteljske škole.

³³ Cit. u op. 14.

³⁴ »Vjeroučitelji-svećenici, radi zadobijanja potrebne pedagoško-metodske spreme, polažu naročiti vjeroučiteljski ispit.«

³⁵ »Radi osposobljenja učitelja za predavanje vjeronauke u narodnim školama učiteljski kandidati polažu i naročiti ispit. — Program za ovaj ispit i sastav komisije određuje Ministar prosvete u sporazumu sa nadležnim vrhovnim verskim predstavnikom u Kraljevini Jugoslaviji (za katolike: predsjedništvo biskupskih konferencija). — U diplomu kandidata staviće se opskrbljen za predavanje vjeronauke u narodnim školama učenicima ... veroispovijesti.«

³⁶ Cit. u op. 18.

Po § 3. Pravilnika za srednje i učiteljske škole³⁷ polažu suplenti vjeronauke tih škola profesorski ispit za srednje škole po odredbama što će ih propisati ministar prosvjete u sporazumu sa crkvenom vlašću.

Kako odnosne odredbe Pravilnika nemaju zakonske moći, to nemaju crkvene vlasti nikakovo zakonsko jamstvo za utjecaj, što im ga Pravilnici u ovoj stvari pripisuju.

3. Vjeroučiteljski ispiti po samoj prirodi stvari spadaju u djelokrug crkvene vlasti i ne mogu se urediti bez njezina utjecaja. Tako je kod nas i od vajkada bivalo.

Što se tiče vjeroučiteljskog ispita katoličkih dušobrižnika nije se od njih nikada tražio drugi ispit pored onoga, što ga polažu u biskupijskim bogoslovskim učilištima ili u bogoslovskim fakultetima, a koji obuhvata i pedagogiku i metodiku, pa tako zasvjedočuje i potrebnu pedagoško-metodsku spremu. Zakon o narodnim školama ne tvori nikakove poteškoće, da se ovaj ispit označi dovoljnim u smislu zakona.

VII. Vjeroučni nastavni plan, program i udžbenici. Ni po Zakonu o narodnim školama (alin. 6. § 43.) ni po Zakonu o srednjim školama (§§ 19., 21. i 23.) ni po Zakonu o učiteljskim školama (§ 15.) nije predviđen nikakav utjecaj crkvene vlasti na ove predmete.

2. Po § 6. Pravilnika za narodne škole³⁸ propisuje Ministar prosvete u sporazumu sa crkvenom vlašću nastavni plan i program za nastavu vjeronauke u narodnim školama.

Po § 6. Pravilnika za srednje i učiteljske škole³⁹ propisuje nastavni plan i program za nastavu vjeronauke u srednjim i učiteljskim školama Ministar prosvete u sporazumu sa crkvenom vlašću.

Kako Pravilnici nemaju zakonske moći, a školski zakoni ništa ne sadrže o utjecaju crkvene vlasti na te predmete, manjka crkvenim vlastima svako zakonsko jamstvo za onaj utjecaj, što im ga ovdje Pravilnici pripisuju.

Što se udžbenika tiče, ne pripisuju ni Pravilnici crkvenoj vlasti kakav utjecaj, ali to čini, iako u preuskoj mjeri, Zakon o udžbenicima (Službene Novine od 2. okt. 1923. br. 230—XCIV) § 9. alin. 2: »Za upotrebu udžbenika vjeronauke za narodne, građanske uči-

³⁷ »Suplenti vjeronauke polagaće profesorski stručni ispit za srednje škole (§. 73. Zakona o srednjim školama) po odredbama koje će propisati Ministar prosvete u sporazumu sa nadležnom verskom vlašću.«

³⁸ »Nastavni plan i program iz vjeronauke propisuje Ministar prosvete u sporazumu sa vrhovnim predstavništvom dotične konfesije u Kraljevini Jugoslaviji (za katolike: predsjedništvo biskupskih konferencija).«

³⁹ »Nastavni plan i program za nastavu vjeronauke u srednjim i učiteljskim školama propisuje Ministar prosvete u sporazumu sa nadležnom verskom vlašću.«

teljske i srednje škole potrebno je da ih je odobrila nadležna crkvena vlast, o čemu će pisci priložiti uverenje podnoseći rukopis na konkurs«.

3. Stanovište katoličke Crkve obzirom na udžbenike sadrži kan. 1381. § 3. Crkvenog Zakonika: »Eisdem (t. j. Ordinariis locorum) jus est approbandi religionis magistros et libros; itemque religionis morumque causa exigendi ut tum magistri tum libri removeantur«.

Što se pako tiče nastavnog plana i programa za vjeronauku, traži sama priroda stvari utjecaj crkvene vlasti. Tako je kod nas od vajkada i bivato, a državna je vlast takav utjecaj vazda uvažavala.

Vjeronaučne udžbenike izdavala je do sada kod nas uvijek samo crkvena vlast.

VIII. Nadzor nad školama. 1. Po § 114. alin. 1. i 6. Zakona o narodnim školama⁴¹ podvrgnut je vjeroučitelj nadzoru upravitelja škole u istoj mjeri kao i ostali nastavnici.

U Zakonu o srednjim školama i u Zakonu o učiteljskim školama nema o toj stvari naročitih odredaba, ali je van svake sumnje, da u smislu tih Zakona isto vrijedi.

Ni u Zakonu o narodnim školama ni u Zakonu o srednjim školama ni u Zakonu o učiteljskim školama nema odredaba o kakovom nadziranju sa strane crkvenih vlasti.

2. Po § 13. Pravilnika za narodne škole⁴² ne potpada vjeroučitelj nadzoru upravitelja škole obzirom na samo vjersko učenje.

Po § 5. alin. 1. Pravilnika za narodne škole⁴³ i po § 4. alin. 1. Pravilnika za srednje i učiteljske škole⁴⁴ može predstavnik crkvene vlasti jedamput u (školskoj) godini inspicirati izvođenje vjerske nastave u narodnim, srednjim i učiteljskim školama. Ni po naravi stvari ni

⁴⁰ Ispor. § 2. alin. 2. Zakona o srpsko-pravoslavnoj Crkvi: »Za sve udžbenike (razumijeva: vjeronauke) dat će sv. arhireski Sinod svoje odobrenje u pogledu njihove verske sadržine.«

⁴¹ § 114. Zakona o narodnim školama: »Školski upravitelj vrši naročito ove dužnosti: 1. upravlja školom i vodi neposredan nadzor nad nastavom, vaspitanjem i redom... 6. nadzirava rad i vladanje nastavnika i veroučitelja u pogledu dužnosti iz § 1. ovog Zakona i prema potrebi opominje na ispunjavanje dužnosti u smislu ovoga Zakona.«

⁴² »Nadzor nad radom i vladanjem veroučitelja koji vrši upravitelj škole po § 114. alineja 6. Zakona o narodnim školama disciplinskog je karaktera. Ovaj nadzor ne odnosi se na samo vjersko učenje.«

⁴³ »Jedamput u godini predstavnik nadležne verske vlasti može inspicirati izvođenje nastave veronauke.«

⁴⁴ »Jedamput u godini predstavnik nadležne verske vlasti može inspicirati izvođenje verske nastave veronauke.«

po sudu crkvene vlasti ne dostaje dopuštenje jednokratnog samo godišnjeg inspiciranja za svrhu, kojoj ima da služi.

Kako Pravilnici nemaju zakonske moći, ne pružaju zakonsko jamstvo za ono, što glede nadzora izriču.

3. Stanovište katoličke Crkve u nazočnoj stvari sadrži kan. 1381. Crkvenog Zakonika: § 1. *Religiosa iuventutis institutio in scholis quibuslibet auctoritati et inspectioni Ecclesia subicitur.* § 2. *Ordinarii loci ius et officium est invigilandi ne in quibusvis scholis sui territorii quidquam contra fidem vel bonos mores tradatur aut fiat.* § 3. *Eisdem similiter ius est approbandi religionis magistros et libros; itemque, religionis morumque causa, exigendi ut tum magistrum tum libri removeantur.*⁴⁵ Tako i kan. 1382. istoga Zakonika: »*Ordinarii locorum sive ipsi per se sive per alios possunt scholas quaslibet... in iis quae religiosam et moralem institutionem spectant visitare...*«

Jednako se izražava sv. Otac u enciklici »O kršćanskom uzgoju mladeži«, gdje veli (AAS, XXII., 56): »*Est praeterea Ecclesiae ius, quod abdicare et officium, quod deserere nequit, pro tota vigiliandi educatione, qualiscunque filiis suis, scilicet fidelibus, in institutis vel publicis vel privatis impertitur, non modo quod attinet ad religiosam quae ibidem tradatur, doctrinam, sed etiam quod ad quamlibet aliam disciplinam rerumve ordinationem quatenus cum religione morumque praeceptis aliquid habeant necessitudinis. — Atque Ecclesia, ius eiusmodi exercendo, non se in aliena perperam immiscere videatur...*«

IX. Učeničke vjerske dužnosti (vježbe). 1. Po § 78. alin. 5. Zakona o narodnim školama dužni su svi nastavnici: u »dane koje odredi Ministar prosvjete vodite decu na službu Božju«.

U Zakonu o srednjim školama i u Zakonu o učiteljskim školama nema ni slovca o vjerskim dužnostima učenika.

2. Po § 11. Pravilnika za narodne škole⁴⁶ određuje Ministar prosvjete u sporazumu sa predstavnikom vjerske vlasti u državi i u saglasnosti sa Predsjednikom Ministarskog Savjeta dane, u koje će učitelj voditi djecu u crkvu.

⁴⁵ U frazi »*religionis morumque causa exigendi ut tum magistrum tum libri removeantur*« izraz »*magistri*« označuje sve učitelje i izraz »*libri*« sve udžbenike.

⁴⁶ »U koje će dane učitelji voditi decu u crkvu, određuje Ministar prosvjete u sporazumu sa predstavnicima svih priznatih konfesija u državi (za katolike: predsjedništvo biskupskih konferencija) i u saglasnosti sa Predsjednikom Ministarskog Savjeta.« — Ova posebna mjera opreza u toj stvari, najme potreba saglasnosti samog Predsjednika Ministarskog Savjeta, svakako je vrlo značajna.

Po § 5. Pravilnika za srednje i učiteljske škole⁴⁷ propisati će Ministar prosvjete u sporazumu sa crkvenom vlašću odredbe za vršenje vjerskih dužnosti učeničkih.

Kako školski Zakoni ne predviđaju nikakov utjecaj crkvene vlasti obzirom na vjerske vježbe učenika, a sami Pravilnici nemaju zakonske moći, to manjka crkvenim vlastima zakonsko jamstvo za utjecaj, što im ga u toj stvari Pravilnici pripisuju.

Kako Zakon o srednjim školama i Zakon o učiteljskim školama ne predviđaju vjerske vježbe učenika, a Pravilnici nemaju zakonske moći, manjka zakonsko jamstvo, da će se izdati odredbe, što ih odnosi Pravilnici u toj stvari predviđaju.

3. Bez vjerskih vježba nema vjerskog uzgoja. Zato Crkva obvezuje i školsku mladež na vjerske vježbe. Kako se tu radi o očito vjerskoj i crkvenoj stvari, koja po prirodi svojoj spada u djelokrug Crkve, ne može se ona da uredi bez utjecaja crkvene vlasti. To je u nas od vajkada uvažavala i priznavala državna vlast.

X. Učenici i vjerska udruženja. 1. Po § 68. Zakona o narodnim školama,⁴⁸ po § 67. Zakona o srednjim školama⁴⁹ i po § 46. Zakona o učiteljskim školama⁵⁰ zabranjeno je učenicima svih tih škola da budu članovi vjerskih udruženja.

Zakonska zabrana ne odnosi se samo na »čisto učenička udruženja«. To jasno pokazuje fraza § 46. Zakona o nar. školama »Učenici ne mogu biti članovi udruženja na verskoj osnovi«, nadalje fraza § 67. Zak. o srednjim školama »Osim ovih svojih udruženja (t. j. čisto

⁴⁷ »Odredbe za vršenje verskih dužnosti učeničkih propisaće Ministar prosvjete u sporazumu sa nadležnom verskom vlašću.«

⁴⁸ »Učenici ne mogu biti članovi udruženja na verskoj osnovi, niti udruženja koja bi ma u kom vidu smetala verskoj snošljivosti ili bila protiv državnog i narodnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca.«

⁴⁹ »Učenici svake srednje škole mogu obrazovati udruženja u cilju intelektualnog, moralnog, estetičnog i zdravstvenog vaspitanja, ali nikako na osnovi plemenskoj ili verskoj. — Rad ovih udruženja stoji pod stalnim nadzorom školske uprave. Pravila udruženja odobrava Ministar Prosvjete na predlog nastavničkog saveta. — Osim ovih svojih udruženja učenici srednjih škola ne mogu biti članovi nikakvih društava sem pomlatka društva Crvenog Krsta.«

⁵⁰ »Učenici mogu imati svoja udruženja u cilju umnog moralnog, estetičnog i telesnog usavršavanja, ali nikako na osnovi plemenskoj ili verskoj. — Rad ovih udruženja stoji pod stalnim nadzorom školske uprave. Pravila udruženja odobrava Ministar prosvjete na predlog nastavničkog saveta. — Osim ovih svojih udruženja učenici učiteljskih škola ne mogu biti članovi nikakvih društava, sem pomlatka društva Crvenog Krsta.«

učeničkih ne-plemenskih i ne-vjerskih udruženja u citju intelektualnog, moralnog, estetičnog i zdravstvenog usavršavanja) učenici srednjih škola ne mogu biti članovi nikakovih društava sem pomlatka društva Crvenog Krsta«, i konačno fraza § 46. Zak. o učiteljskim školama »Osim ovih svojih udruženja (t. j. čisto učeničkih i t. d. kao gore) učenici učiteljskih škola ne mogu biti članovi nikakovih društava sem pomlatka društva Crvenog Krsta«.

U ostalom tko zastupa mišljenje da zakon učenicima dopušta, da van škole budu članovi vjerskih udruženja, mora i zastupati mišljenje, da im zakon dopušta da van škole budu članovi plemenskih udruženja, jer se zakon jednako izražava i o jednoj i o drugoj vrsti udruženja.

Posvema je po tomu očito da je pravi smisao školskih zakona ovo: a) što se tiče čisto učeničkih udruženja, mogu učenici biti članovi samo onih udruženja, koja imaju za cilj intelektualno, moralno, estetično i zdravstveno usavršavanje, a ne počivaju na plemenskoj ili vjerskoj osnovi; b) što se tiče udruženja, koja nijesu čisto učenička, mogu učenici jedino biti članovi pomlatka društva Crvenog Krsta.

2. Po § 7. Pravilnika za narodne škole⁵¹ i po § 2. Pravilnika za srednje i učiteljske škole⁵² ne mogu čisto učenička udruženja biti na osnovi vjerskoj, ali je učenicima dopušteno, da van škole budu članovi vjerskih udruženja svoje konfesije.

Kako se ove odredbe Pravilnika, koliko dopuštaju učenicima, da van škole budu članovi vjerskih udruženja svoje konfesije, očito kose sa odredbama školskih zakona, a same nemaju zakonske moći, ne pripada im nikakova pravna vrijednost.

3. Stanovište kat. Crkve u toj stvari sadrži kan. 685. Crkvenog Zakonika: »*Associationes ab Ecclesia constitui possunt vel ad perfectiorem vitam christianam inter socios promovendam vel ad aliqua pietatis vel caritatis opere exercenda, vel denique ad incrementum cultus publici.*«

Potpunije izražava se o tomu sv. Otac u enciklici »O kršćanskom uzgoju mladeži«, gdje veli (AAS, XXII., 54., 55., 75.): »*Unde necessario consequitur Ecclesiam, ut in sui educandi muneris causa, ita in eiusdem exercitatione, nulli terrena potestati subiaci, cum*

⁵¹ »Čisto učenička udruženja ne mogu biti na osnovi plemenskoj ili vjerskoj. Van škole učenici narodnih škola mogu biti članovi vjerskih udruženja svoje verske zajednice.«

⁵² »Čista učenička udruženja ne mogu biti na osnovi plemenskoj ili vjerskoj (§ 67. Zakona o srednjim školama i § 46. Zakona o učiteljskim školama). Van škole učenici srednjih škola mogu biti članovi vjerskih udruženja svoje verske zajednice«. — Ovdje je, držimo, samo zabunom iza riječi »učenici srednjih« ispalio i »učiteljskih.«

in iis rebus ad quas suum proprium munus spectat, tum in iis quae sunt eidem exsequendo necessaria vel consentanea... — Nec putanda est ab materno ejus (t. j. Ecclesiae) magisterio aliena ipsa, quam vocant, physica educatio, cum ea quoque id habeat ut christiana educationi aut prodesse aut nocere possit... — Qui prefecto locus ad optimam institutionem aptissimus, quae est Ecclesia, non solum sacramenta complectitur ac praebet quae divinam gratiam continent atque animis inserunt, neque sacros tantum ritus qui ad informandos ad virtutes adolescentes mirum in modum conferunt, neque tandem sola templi saepta, in quo solemnes caerimoniae, sculpta signa, pictae tabulae, organorum vocumque concentus ad animos pietate ac bonis moribus imbuendos tam praeclaro adiumento sunt; verum etiam magnum ea (t. j. Ecclesia) numerum atque varietatem scholarum, coetuum, institorumque omne genus fovet ac sustentat, quae eo spectant, ut ad pietatem, ad litteras doctrinasque, adhibitis quoque iucunditatis oblectamentis et ipsa corporis exercitatione, adolescentes instituantur.«

Crkva gleda u vjerskim udruženjima, napose danas, ne samo vrlo korisno već i preko potrebno sredstvo pastorizacije, koja tvori bit njenog božanskog poslovanja, i ona se toga sredstva neće i ne može nikomu za volju da odrekne.

Sve do najnovijih školskih zakona bilo je kod nas od vajkada učenicima dopušteno, da budu članovi vjerskih udruženja, napose i čisto učeničkih.

XI. Učestvovanje učenika u vjerskim svečanostima. 1. Po § 69. Zakona o narodnim školama³³ ograničeno je učestvovanje učenika narodnih škola: a) na čisto školske svečanosti; b) na one javne svečanosti i javne zgrade, koje imaju opće državno ili nacionalno značenje ili su u uskoj vezi sa školom.

Prema tomu isključeno je učestvovanje učenika narodnih škola u vjerskim svečanostima, koliko ove nijesu istovjetne s onima, o kojima govori § 69. Zakona o narodnim školama.

U Zakonu o srednjim školama i u Zakonu o učiteljskim školama nema o toj stvari naročitih odredaba, ali je van svake sumnje, da u smislu tih zakona i za srednje i učiteljske škole obzirom da učestvovanje učenika u svečanostima vrijedi načelo § 69. Zakona o narodnim školama.

2. Po § 8. Pravilnika za narodne škole³⁴ ograničeno je učestvovanje učenika narodnih škola: a) na čisto školske svečanosti; b) na

³³ »Osim čisto školskih svečanosti učestvovanje učenika može biti samo u onim javnim svečanostima i javnim časovima koji imaju opšte državno ili nacionalno značenje ili su u uskoj vezi sa školom.«

³⁴ »Osim čisto školskih svečanosti učestvovanje učenika može biti samo u onim javnim svečanostima i javnim časovima koji imaju opšte državno ili nacionalno značenje ili su u uskoj vezi sa školom (§ 69. Zakona

one javne svečanosti i zgode, koje imaju opće državno ili nacionalno značenje ili su u uskoj vezi sa školom; c) na vjerske svečanosti i vjerske obrede učeničke.

Očita je razlika između § 8. Pravilnika za narodne škole i § 69. Zakona o narodnim školama. Kako Pravilnik nema zakonske moći, ne može § 8. Pravilnika za narodne škole da stegne zabranu § 69. Zakona o narodnim školama.

3. Vjerske su svečanosti važno uzgojno sredstvo i zato katolička Crkva ne samo traži, da učenicima bude dozvoljeno učestvovanje u vjerskim svečanostima, nego ih na učestvovanje i obvezuje. Tako je u nas i od vjeka bivalo, a državna je vlast to uvijek i uvažavala.

XII. Prosvjetna vjerska udruženja (ustanove).
1. Po § 156. Zakona o narodnim školama⁵⁵ Ministar prosvjete pomaže privatnu inicijativu kulturno-prosvjetnih ustanova, zadržavajući sebi pravo otvaranja pojedinih ustanova kao i pravo nadzora. — Po § 157. Zakona o narodnim školama⁵⁶ propisati će Ministar prosvjete Uredbu, kojom će se odrediti postupak i uputstvo za obezbjeđivanje cjelokupne javne i privatne akcije na narodnom prosvjećivanju. Ova uredba obuhvatati će sve državne i banovinske ustanove kao i sva privatna udruženja (humana, prosvjetna, patriotska, pjevačka, viteška, profesionalna i stručna), čiji je rad ma u kom obliku vezan na narodno prosvjećivanje. I ovom

o narodnim školama). Ova se odredba ne odnosi na verske svečanosti i obrede učenika.«

⁵⁵ »Privatnu inicijativu kulturno-prosvjetnih ustanova u cilju narodnog posvećivanja, a naročito narodne univerziteta na selu i industrijskim centrima Ministarstvo prosvete će pomagati, zadržavajući sebi pravo otvaranja pojedinih ustanova, kao i pravo nadzora.«

⁵⁶ »U sporazumu sa Ministarstvom vojske i mornarice, Ministarstvom trgovine i industrije i Ministarstvom socijalne politike i narodnog zdravlja, a u saglasnosti sa Predsednikom Ministarskog Saveta propisaće Ministar prosvete uredbu, kojom će se odrediti postupak i uputstvo za obezbeđenje celokupne javne i privatne akcije na narodnom posvećivanju. — Ovom će uredbom obuhvatiti sve državne i banovinske ustanove kao i sva privatna udruženja (humana, prosvjetna, patriotska, pevačka, viteška, profesionalna i stručna), čiji je rad ma u kom obliku vezan na narodno prosvjećivanje. — I ovom uredbom i drugim shodnim merama Ministarstvo prosvete staraće se da akcija privatnih udruženja i banovinskih ustanova na narodnom prosvjećivanju bude u skladu sa nastojavanjem državne vlasti i ustanove, da se spreči štetan paralelizam djelovanja, da se uklone sukobi gde postoje i da se ujedine ustanove sa istim zadacima, gde god je to potrebno i od koristi.«

Uredbom i drugim shodnim mjerama Ministar prosvjete starati će se da akcija privatnih udruženja i banovinskih ustanova na narodnom prosvjeđivanju bude u skladu sa nastojanjem državnih vlasti i ustanova, da se spriječi štetan paralelizam djelovanja, da se uklone sukobi, gdje postoje, i da se ujedine ustanove sa istim zadacima, gdje je to potrebno i od koristi.

Ove se odredbe po jasnom zakonskom tekstu očito odnose i na vjersko-prosvjetna udruženja (ustanove).

2. Po § 14. Pravilnika za narodne škole⁵⁷ ne odnose se odredbe § 156. i § 157. Zakona o narodnim školama na vjerska udruženja (ustanove).

Kako Pravilnici nemaju zakonske moći, to nemogu da stegnu odredbe Zakona o narodnim školama i zato manjka § 14. Pravilnika svaka pravna vrijednost.

Prema tomu više i nadalje odredbe § 156. i § 157. Zakona o narodnim školama neprestano kao Damoklov mač nad vjersko-prosvjetnim udruženjima.

3. Provedba odredaba §§ 156. i 157. Zakona o narodnim školama obzirom na vjersko-prosvjetna udruženja znači za ove smrt.⁵⁸ Po tomu je lako shvatiti kakovo stanovište katolička Crkva zauzima prema §§ 156. i 157. Zakona o narodnim školama.

XIII. Učitelji i poslovi, koji nijesu učiteljski.

1. Po § 81. alin. 3. Zakona o narodnim školama⁵⁹ moraju učitelji narodnih škola za vršenje drugih kakvih poslova, osim učiteljskih, prethodno tražiti odobrenje od Ministra prosvjete.

2. Po § 12. Pravilnika⁶⁰ nije učiteljima narodnih škola potrebno tražiti odobrenje Ministra prosvjete za poslove crkvenoga pojca i orguljaša, ali se ovi poslovi ne mogu vršiti na uštrb redovne nastavničke službe.

Kako Pravilnik nema zakonske moći, a školski zakon i za službu crkvenoga pojca i orguljaša traži prethodno odobrenje Ministra prosvjete, to nema zakonskog jamstva, da se za te poslove ne će tražiti predhodno odobrenje Ministra prosvjete.

3. Nauka je katoličke Crkve da škola i Crkva imaju biti najuže povezane i katolička Crkva napose očekuje od katoličkih učitelja,

⁵⁷ »Odredbe § 156. i § 157. Zakona o narodnim školama ne odnose na verska udruženja.«

⁵⁸ Orlovi docent.

⁵⁹ »Za vršenje drugih kakvih poslova, osim učiteljskih, moraju oni (t. j. učitelji narodnih škola) predhodno tražiti odobrenje Ministarstva prosvete.«

⁶⁰ »Odobrenje iz § 81. alineja 3. nije potrebno tražiti za poslove crkvenog ojca i orguljaša, ali se ovi ne mogu vršiti na uštrb redovne nastavničke službe.«

da će izdašno pomagati katolička prosvjetno-vjerska udruženja i ustanove. Tomu mora da u velike smeta odredba § 81. alin. 3. Zakona o narodnim školama.

XIV. Privatne vjerske škole. 1. a) Naša je državna vlast prvobitno namjeravala, da zakonskim odredbama ukine postojeće privatne škole i da otvaranje novih privatnih škola onemogući.

Jasne dokaze za to daje sam tekst današnjih školskih zakona.

U § 1. Zakona o narodnim školama izriče se: »Narodne škole su državne ustanove«. U § 5. istoga Zakona izriče se: Svaaka narodna škola ima svoj pečat sa državnim grbom«.

U § 5. Zakona o srednjim školama izriče se: »Srednje su škole državne ili samoupravne. — Privatnih srednjih škola ne može biti«.

U § 2. Zakona o učiteljskim školama izriče se: »Učiteljske škole su državne ustanove. — Privatne učiteljske škole ne mogu se otvarati«.

b) U zadnji čas postigao je katolički Episkopat svojom intervencijom kod samoga Zakonodavca bar toliko, da je naknadno u tekst uvrštena odredba, kojom se postojeće privatne škole održavaju.

U Zakon o narodnim školama uvrštena je odredba: »§ 62. Izuzetno od § 1. ovoga Zakona privatne narodne škole koje budu postojale na dan stupanja na snagu ovog Zakona, moći će i dalje postojati, ako se najdalje za 4 meseca posle stupanja na snagu ovog Zakona u svemu saobrase njegovim propisima. — Izbor nastavnika privatnih narodnih škola podleži odobrenju Ministra prosvete. — Nove se privatne narodne škole ne mogu otvarati ni postojeće iz mesta u mesto premeštati.«

U Zakon o srednjim školama uvrštena je odredba: »§ 127. Izuzetno od § 5. ovog Zakona privatne srednje škole koje budu postojale na dan stupanja na snagu ovog Zakona, moći će i dalje postojati, ako se najdalje za četiri meseca posle stupanja na snagu ovog Zakona u svemu saobrase njegovim propisima... — Izbor nastavnika privatnih srednjih škola podleži odobrenju Ministra prosvete. — Nove se privatne škole ne mogu otvarati ni postojeće iz mesta u mesto premeštati.«

U Zakon o učiteljskim školama uvrštena je odredba: »§ 88. Izuzetno od § 2. ovog Zakona privatne učiteljske škole koje budu postojale na dan stupanja na snagu ovog Zakona, moći će i dalje postojati, ako se najdalje za četiri meseca posle stupanja na snagu ovog Zakona u svemu saobrase njegovim propisima. — Izbor nastavnika privatnih učiteljskih škola podleži odobrenju Ministra prosvete. — Nove se privatne škole ne mogu otvarati ni postojeće iz mesta u mesto premeštati.«

Navedeni paragrafi o privatnim školama prosto su ubačeni u školske zakone bez obzira na sustav, duh i organsku cjelinu tih zakona.

c) Po § 71. alin. 2. Zakona o narodnim školama⁶¹ ne mogu djaci privatnih učiteljskih škola postati učitelji u narodnim školama.

Kako je po prvobitnom tekstu Zakona o učiteljskim školama trebalo nestati privatnih učiteljskih škola, to je nazočna odredba § 71. alin. 2. Zakona o narodnim školama praktičku važnost imala samo za one dake privatnih učiteljskih škola, koji su ranije svršili te škole, a nijesu još bili postavljeni za učitelje u državnim narodnim školama. Sada, nakon što je u Zakon o učiteljskim školama uvršten § 88., kojim se pridržavaju postojeće privatne učiteljske škole, ima ta odredba praktičnu važnost i za one dake, koji će u buduće dovršiti privatne učiteljske škole, t. j. ni oni neće moći postavljeni biti za učitelje u narodnim državnim školama.

d) Po § 58. Zakona o srednjim školama⁶² mogu se niži i viši tečajni ispiti, dopunski ispiti i privatni ispiti položiti samo na državnim srednjim školama.

Kako je po prvobitnom tekstu Zakona o srednjim školama trebalo nestati privatnih srednjih škola, imala je nazočna odredba praktičku važnost samo za samoupravne srednje škole, pak je značita, da se rečeni ispiti mogu položiti jedino na državnim srednjim školama. Sada, nakon što je u Zakon o srednjim školama uvršten § 127., kojim se pridržavaju postojeće privatne srednje škole, ima ta odredba praktičku važnost i za nje, t. j. rečeni se ispiti ne mogu položiti ni na ovim školama, već samo na državnim srednjim školama.

2. a) Po § 9. Pravilnika za narodne škole⁶³ Ministar će prosvjete prema predlogu svoga izaslanika, koji je prisustvovao diplomskom učiteljskom ispitu na privatnim učiteljskim školama, nostrificirati (!) diplome učiteljskim kandidatima iz takovih škola. Kandidat sa ovakovom (t. j. nostrificiranom) diplomom može biti postavljen za učitelja narodne škole.

⁶¹ »Za privremenog učitelja može se postaviti samo onaj koji je svršio državnu učiteljsku školu i položio učiteljski ispit zrelosti odnosno učiteljski diplomski ispit, ili višu pedagošku školu, ili pedagoške nauke na filozofskom fakultetu.«

⁶² »Niži i viši tečajni ispit (ispit zrelosti), dopunski i privatni ispiti polažu se samo na državnim srednjim školama.«

⁶³ »Prema predlogu izaslanika Ministra prosvete koji će prisustvovati na diplomatskom učiteljskom ispitu u privatnim školama, Ministar prosvete će nostrificirati diplome i učiteljskim kandidatima iz tih škola.« — U smislu ove odredbe Pravilnika ne trebaju takove nostrifikacije ranije stečene diplome, jer pravna norma ne djeluje unatrag, osim ako je drugo u njoj naročito određeno.

Po ovim je odredbama Pravilnika položaj privatnih učiteljskih škola vrlo mučan i prekaran, jer vazda ovisi i od izaslanika i ministra, da li će položeni diplomski ispiti dobiti priznanje.⁶⁴

Na glavno je, što te odredbe Pravilnika nemaju nikakve pravne vrijednosti, jer se kose sa § 71. alin. 2. Zakona o narodnim školama, po kojemu učenici privatnih učiteljskih škola ne mogu postati učitelji na narodnim školama.

b) Po § 1. Pravilnika za srednje i učiteljske škole⁶⁵ mogu se niži i viši tečajni ispiti kao i dopunski ispiti polagati i na privatnim srednjim školama i priznati od strane Ministra prosvjete, kad to predloži izaslanik istoga Ministra.

Po ovim je odredbama Pravilnika položaj privatnih srednjih škola vrlo mučan i prekaran, jer vazda ovisi i od izaslanika i od ministra, da li će položeni diplomatska ispiti dobiti priznanje.⁶⁴

No glavno je, što te odredbe Pravilnika nemaju nikakove pravne vrijednosti, jer se kose sa § 58. Zakona o srednjim školama, po kojemu se viši i niži tečajni ispiti i dopunski ispiti mogu položiti samo na državnim srednjim školama.

3. Stanovište katoličke Crkve o privatnim vjerskim školama sadrži kan. 1375. Crkvenog Zakonika: »Ecclesiae est jus scholas cuiusvis disciplinae non solum elementarias, sed etiam medias et superiores condendi«.

Izraz »jus« ovdje ne označuje stečeno pravo, već prirodno i božansko pravo (jus nativum divinum), što ga je katoličkoj Crkvi dao njen božanski Utemeljitelj.

Potpunije izražava se sv. Otac o tomu u enciklici »O kršćanskom uzgoju mladeži«, gdje veli (AAS, XXII, 55. 56. 57. 76. 64. 78. 79): »Litteras igitur, scientias et artes, quatenus ad christianam educationem ad omnemque suam de animarum salute operam sunt necessariae vel utiles, Ecclesia promovet, suas etiam scholas, instituta condendo sustentandoque, ubi quaevis disciplina tradatur et ad quemlibet eruditionis gradum fiat aditus... — Munus autem educandi, quod in Ecclesia insidet, ad omnes populos, nullis locorum temporumque finibus, pertinet, ex Christi mandato: »docete omnes gentes«, nullaque in terris potestate legitime oppugnari ac praepediri potest. Atque primum omnes christi fideles attingit, quorum ipsa magnam, uti amantissima mater, curam habet ac sollicitudinem. Proptereaque in eorum utilitatem, saeculorum decursu,

⁶⁴ Zapostavljanje privatnih škola sa strane države samo po sebi kvari im ugled, a nesigurnost obzirom na priznanje položenih ispita bitno smeta posjećivanju tih škola, koje su i obzirom na finansijsko uzdržavanje — napruga državnim školama — u težem položaju.

⁶⁵ »Niži i viši tečajni ispit, kao i dopunski ispit, mogu se polagati i u privatnoj srednjoj školi (§ 58. Zakona o srednjim školama), i priznati od strane Ministra prosvete kad to predlaže izaslanik Ministra prosvete.«

⁶⁶ I ovdje vrijedi rečeno u op. 64.

ingentem scholarum institorumque numerum quibusvis disciplinis tradendis excitavit ac provexit... — Quod autem novae progenies omnibus in artibus ac disciplinis instruendae essent quibus civilis convictus proficit ac florescit, et sola ad id familia minime sufficeret, propterea publica gymnasia ortum habuerunt, primum tamen — diligenter attendite — Ecclesiae familiaeque in unum conspirantium opera, multo autem post reipublicae. Quapropter litterarum sedes ac scholae, si, ad historiae fidem, earum originem inspiciamus, natura sua tamquam subsidium ac fere complementum Ecclesiae simul et familiae extiterunt; consequens igitur est, publicas scholas non solum familiae atque Ecclesiae repugnare non posse, sed etiam cum utraque, quantum res patitur, congruere oportere, ita nempe ut tria haec — schola familia, Ecclesia — unum fere christianae institutionis sacrarium efficere videantur, nisi velimus scholam a suo plane proposito aberrare et in adolescentium pestem atque perniciem converti... — Verumtamen plane liquet, eo Civitatem officio teneri, ut, in publica privataque educatione atque eruditione omnibus his modis provehenda, non solum nativa Ecclesiae et familiae iura christiane educandi vereatur, sed etiam justitiae quae suum cuique tribuit parere. Itaque nefas est, Civitatem educationis institutionisque causam ita ad se redigere totam, ut familiae, contra christianae conscientiae officia vel contra quam legitime malint, physice aut moraliter ad Civitatis ipsius scholas liberos suos mittere cogantur... — Nemo tamen objiciat, fieri omnino non posse, ut ea respublica, quae homines diversa quod ad religionem sentientes complectitur, puerorum institutioni aliter consulat quam per scholas quae neutrae seu mixtae vocantur, cum, contra, ipsa respublica civium eruditioni prospicere et prudentius debeat et facilius queat, si Ecclesiae familiarumque hac in re coepta operamque libere perfici atque adhiberi sinat, aequis praeterea alteram alteramque fovendo muniendoque subsidiis. Id autem, magno cum familiarum gaudio itemque profectu publicae sive eruditionis sive tranquillitatis, effici posse, ea plane demonstrant, quae videmus venire apud quasdam nationes, in quibus, etsi alii aliam religionem sectantur sequuntur, ordo dispersioque scholarum nullo pacto iura familiarum offendunt, non solum quod pertinet ad doctrinas (praesertim cum illic catholici ludi catholicis adolescentibus praesto sint), sed etiam quod spectat ad aequam rectamque sumptuum compensationem a republica collatam scholis illis quas familiae iure postulant. — At vero in aliis, mixtae item religionis, nationibus res se longe aliter habet, haud exiguo cum catholicorum hominum detrimento; qui auspiciis ducibusque Episcopis et sacerdotibus omnibus utriusque cleri opem ferentibus, pecunia dumtaxat sua scholas sustentant ad filios suos recte instituendos — memores ut sunt gravissimi quo obstringuntur officii — et, laudabiliter liberalitate ac constantia, in suo perstant proposito, illud tamquam insigne suae actionis praeferentes ut scilicet »omni catholicae inventuti catho-

licam educationem in scholis catholicis« omnino provideant. Quod quidem coeptum, etsi sumptu publico minime fulcitur, ut lex iustitiae postularet, tamen a magistratibus praepediri ac vetari nullo modo potest, nisi ii velint sacra familiae iura conculcare et germanae libertatis nervos infringere. — Ubi vero gentium primis hisce libertatis quasi elementis repugnatur vel multiplici ratione officitur, homines catholici nunquam satis, vel per maximas molestias, in eo elaborabunt ut scholas suas tueantur incolumes et iustae de libera adolescentium institutione leges auspiciato condantur. — Quidquid autem ad scholam catholicam in filiorum suorum usum provehendam ac tuendam a christifidelibus agitur, opus religionis sine ulla dubitatione est, proptereaque potissimum »Actionis Catholicae« munus; ita ut paterno animo Nostro pergratae sint, sintque praecipuis laudibus digne sodalitates illae omnes, quae multifariam in opus tam necessarium peculiari modo ac studiosissime incumbunt. — Quapropter alte denuntiatur et bene ab omnibus animadvertatur atque agnoscat, christifideles, catholicam scholam filiis quaerendo suis, nusquam gentium opus admittere politicae factionis, sed fungi religionis officio, quod sua ipsorum conscientia necessario postulat.«

Po nauci katoličke crkve pripada vjernicima i crkvenim vlastima puno pravo, da osnuju i podržavaju (posjeduju) svoje vjerske škole i da u nje šalju svoju djecu. Škole ove treba da uživaju puno pravo javnosti u istoj mjeri kao i državne škole.⁶⁷ Upravljanje takovim školama pripada po prirodi stvari vlasnicima škola, da što uz potrebni nadzor sa strane države. Država opravdano traži, da učitelji tih škola imaju potrebnu kvalifikaciju, što ipak ne uključuje, da državna vlast mora dati svoje odobrenje pri postavljanju učitelja. Distributivna pravednost traži, da se iz javnih sredstava u jednakoj mjeri pomažu vjerske (privatne) i državne škole.

Sve do najnovijih školskih zakona nije se kod nas Crkvi branilo da otvara svoje škole (osnovne, srednje, učiteljske).

C. Z a g l a v a k. Nesuvislost (nekih odredaba školskih Zakona, nedotjeranost njihova u tehničkom pravcu, jaz između Zakona i Praviinika, a najpače sama sadržina mnogih odredaba Zakona neminovno traže znatne izmjene i nadopune u tim Zakonima: u interesu pravne sigurnosti, vjerskog mira i trajnog sredenja naših prilika.

Kako je poznato, radi se sada kod nas ozbiljno i ubrzano na zaključenju Konkordata sa sv. Stolicom. U njemu će se jamačno i školsko pitanje urediti sporazumno, što će nesumnjivo mnogo dobra donijeti i državi i katoličkoj Crkvi. To mora da od srca želi i da se tomu od srca raduje svaki svomu narodu i svojoj Crkvi iskreno i potpuno odani građanin i vjernik.

⁶⁷ U Nizozemskoj (Holandiji) zajamčena je samim Ustavom privatnim školama puna sloboda i puna ravnopravnost sa državnim školama pa i obzirom na pripomoći iz javnih sredstava.